

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2020.gada 9.aprīlī Nr. 1-6/12

**Latvijas Republikas
Satversmes tiesas tiesnesim
Artūram Kučam**
tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Par viedokļa sniegšanu lietā Nr.2019-32-01

Tiesībsargs ir saņēmis 2020.gada 17.marta vēstuli Nr.1-04/123-pav (reģistrēta 17.03.2020. ar Nr.191), kurai pievienots Satversmes tiesas tiesneša Artūra Kuča 2020.gada 16.marta lēmums. Ar minēto lēmumu tiesībsargs ir atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2019-32-01 "Par Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.²panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta otrajam teikumam un 96.pantam. Lēmumā tiesībsargs ir aicināts izteikt viedokli par apstrīdētās normas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta otrajam teikumam un 96.pantam, kā arī citiem jautājumiem, kuriem pēc tiesībsarga ieskata varētu būt nozīme lietā.

Izvērtējot lēmumam pievienoto [...] konstitucionālo sūdzību, Saeimas atbildes rakstu, tiesībsargs sniedz šādu viedokli.

[1.] Apstrīdētā norma, Latvijas Sodū izpildes kodeksa (turpmāk – LSIK) 49.²panta pirmā daļa, paredz, ka notiesātais, kas sodu izcieš daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, atklātajā cietumā vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam var lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz piecām diennaktīm sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību.

[2.] Pieteicējs uz konstitucionālās sūdzības iesniegšanas brīdi sodu izcietā slēgtā cietuma soda izciešanas režīma vidējā pakāpē un atradās Rīgas Centrālcietumā. 2019.gada 8.jūnijā nomira pieteicēja māte un 2019.gada 10.jūnijā viņš vērsās ar iesniegumu pie Rīgas Centrālcietuma priekšnieka, lūdzot atļauju atvadīties no mirušās mātes. Rakstveida atbilde uz iesniegumu netika sniegta, bet pieteicējam tika paskaidrots, ka atļauja atvadīties no mirušās mātes netiek dota. Apstrīdētā norma pieteicējam ir liegusi iespēju

pedalīties mātes bērēs, atvadīties no viņam paša tuvākā cilvēka, tādējādi pārkāpjot viņa tiesības uz privāto un ģimenes dzīves neaizskaramību. Pieteicēja ieskatā apstrīdētā norma ietver atšķirīgu attieksmi atkarībā no notiesātā dzimuma. Sievietes, kas notiesātas par tāda paša smaguma noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (smaga vai sevišķi smaga), soda izciešanu uzsāk daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē un izciešot ¼ no soda, var tikt pārvietotas uz daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstāko pakāpi un prasīt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādi, savukārt, vīriešiem, uzsākot soda izciešanu slēgtā cietumā, šādas tiesības rodas krietni vēlāk. Tādējādi pieteicēja ieskatā tiek pārkāpts Latvijas Republikas Satversmes 91.panta otrais teikums.

[3.] No apstrīdētās normas izriet, ka lūgt atļauju brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju cita starpā sakarā ar tuva radnieka nāvi var notiesātie, kas atrodas daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, atklātajā cietumā un audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem. Notiesātajiem, kas sodu izcieš slēgtā cietumā (jebkurā no soda izciešanas režīma pakāpēm), tāpat arī daļēji slēgtā cietuma zemākajā pakāpē, šādas tiesības normatīvais regulējums neparedz. Notiesātie vīrieši par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu brīvības atņemšanas sodu izcieš slēgtajā cietumā (LSIK 50.⁴panta pirmā daļa), savukārt, sievietes par tīša nozieguma izdarīšanu, tostarp smaga un sevišķi smaga, brīvības atņemšanas sodu izcieš daļēji slēgtā cietumā.

[4]Latvijas Republikas Satversmes 96.pants paredz, ka ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību. Arī Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 8.pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un korespondences neaizskaramību. Persona atrodies ieslodzījumā, saglabā savas pamattiesības. Tomēr nav šaubu, ka atrašanās brīvības atņemšanas vietā pati par sevi ierobežo personas iespējas netraucēti baudīt savas tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību, un tam ir tiesisks pamats. Tomēr ierobežojumiem, kas noteikti attiecībā uz ieslodzītajām personām, ir jābūt proporcionāliem un tiem nevajadzētu būt striktākiem par to apjomu, kas ir absolūti nepieciešams mērķim, kura sasniegšanai tie paredzēti¹. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka, lai ieslodzītais pēc iespējas pilnvērtīgāk spētu baudīt savas tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību, cietuma administrācijai ir jāsniedz atbalsts saskarsmes uzturēšanai.² Šādos gadījumos valstij būtu jānodrošina, ka cietuma režīms piedāvā veidus, kā kompensēt ieslodzījuma radītās desocializējošās sekas. Sevišķi svarīgi tas ir notiesātajiem, kam ieslodzījumā jāatrodas ilgstoši.³ Būtisks ieslodzīto tiesību elements ir ģimenes dzīves neaizskaramība, ko iestādes nodrošina vai, vajadzības gadījumā, palīdz ieslodzītajam uzturēt kontaktus ar tuvākajiem ģimenes locekļiem.⁴ Ja vien iespējams, ieslodzītajam ir jāatļauj vai nu eskorta pavadībā vai patstāvīgi atstāt ieslodzījuma vietu, lai apmeklētu slimo tuvinieku vai piedalītos bērēs, vai arī citu humānu iemeslu dēļ⁵. Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākkārtīgi ir atzinusi, ka jautājumi, kas saistīti ar atļauju saņemšanu notiesātajām personām apmeklēt tuvu radnieku bēres, ietilpst Konvencijas 8.pantā aizsargāto tiesību un ģimenes dzīvi tvērumā. Eiropas

¹ Skat. Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2006)2 dalībvalstīm Par Eiropas cietumu noteikumiem, 3.p., pieejams:

<https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae>

² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000.gada 28.decembra spriedums lietā "Messina pret Itāliju", (Nr. 2), Nr. 25498/94, 61.p.

³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015.gada 30.jūnija spriedums lietā "Khoroshenko v. Russia", Nr.41418/04, 144.p.

⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000.gada 28.decembra spriedums lietā "Messina pret Itāliju", (Nr. 2), Nr. 25498/94, 61.p.

⁵ Skat. Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2006)2 dalībvalstīm Par Eiropas cietumu noteikumiem, 24.7.p., pieejams:

<https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae>

kriminālsodu politikā uzsvars tiek likts uz ieslodzījuma rehabilitācijas mērķi. Šis princips tiek piemērots neatkarīgi no izdarītā nozieguma, piesprietā soda ilguma un attiecināms uz visiem ieslodzītajiem neatkarīgi no to dzimuma. Tiesa ir uzsvērusi, ka ģimenes saišu uzturēšana ir būtisks līdzeklis, lai atbalstītu visu ieslodzīto sociālo reintegrāciju un rehabilitāciju neatkarīgi no viņu dzimuma. Cietuma atvaļinājums ir viens no līdzekļiem, kas veicina visu ieslodzīto sociālo reintegrāciju⁶

Izskatot lietas par tiesībām uz privāto dzīvi, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ņem vērā, vai pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, vai tam ir viens vai vairāki leģitīmi mērķi un vai tas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, attiecībā uz kritēriju “nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā tā ir norādījusi, ka “nepieciešamība” nozīmē to, ka iejaukšanās pakāpei ir jāatbilst neatliekamajai sabiedriskajai vajadzībai un jo īpaši jābūt samērīgai ar izvirzītajiem likumīgajiem mērķiem.⁷

Līdz ar to ir vērtējama apstrīdētās normas atbilstība Latvijas Republikas Satversmes 91.panta otrajam teikumam kopsakarā ar Latvijas Republikas Satversmes 96.pantu.

[5] Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmais teikums paredz, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Savukārt, otrais teikums nosaka, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Arī Konvencijas 14.pants aizliedz diskrimināciju, proti, Konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana tiek nodrošināta bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģijas, politiskajiem vai citiem uzskatiem, nacionālās vai sociālās izcelsmes, saistības ar kādu nacionālo minoritāti, mantiskā stāvokļa, kārtas vai cita stāvokļa. Kā atzinusi Satversmes tiesa, Satversmes 91.panta otrais teikums, kas noteic, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas, papildina panta pirmo teikumu⁸. Satversmes 91.panta otrajā teikumā ietvertā diskriminācijas aizlieguma mērķis ir izskaust nevienlīdzīgu attieksmi, ja tā balstīta uz kādu nepieļaujamu kritēriju, piemēram, rasi, tautību vai dzimumu. Aizliegto kritēriju katalogs atspoguļo sabiedrības izšķiršanos par to, kādas atšķirības starp tās locekļiem nav pieļaujamas kā atšķirīgas attieksmes pamats. Ja atšķirīgā attieksme balstīta uz kādu no kritērijiem, kas ietverti aizliegto kritēriju katalogā, tās attaisnojums vai nu vispār nav iespējams, vai arī iespējams tikai izņēmuma gadījumā. Atšķirībā no Satversmes 91.panta pirmā teikuma šā panta otrajā teikumā nostiprinātā diskriminācijas aizlieguma principa būtība ir šāda: novērst iespēju, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, tiktu ierobežotas personas pamattiesības. Šāda uz kādu no aizliegtajiem kritērijiem balstīta atšķirīga attieksme rada t.s. tiešo diskrimināciju.⁹ Tādējādi dzimums ir uzskatāms par vienu no aizliegtajiem kritērijiem. Arī attiecībā uz soda izpildi, LSIK 4.panta otrās daļas 2.punktā ir ietverts diskriminācijas aizliegums, proti, izpildot jebkura veida kriminālsodu nav pieļaujama notiesāto diskriminācija atkarībā no rases, tautības, valodas, dzimuma, sociālā un mantiskā stāvokļa, politiskajiem uzskatiem, reliģiskās pārliecības un citiem kritērijiem.

[6] Lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam, ir nepieciešams noskaidrot: 1) vai un kuras personas (personu grupas) atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos; 2) vai apstrīdētā norma paredz

⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2019.gada 24.jūnija spriedums lietā “Ēcis pret Latviju”, Nr.12879/09, 92.p.

⁷ Skat.piem. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008.gada 2.jūnija spriedums lietā “Lind pret Krieviju”, Nr.25664/05, 92.p., 2015.gada 30.jūnija spriedums lietā “Horošenko pret Krieviju”, Nr.41418/04, 118.p.

⁸ Satversmes tiesas 2001.gada 3.aprīļa spriedums lietā Nr.2000-07-0409, secinājumu daļa, 1.p.

⁹ Satversmes tiesas 2015.gada 23.novembra spriedums lietā Nr.2015-10-01, 15.p.

vienādu vai atšķirīgu attieksmi pret šīm personām; 3) vai šāda attieksme ir noteikta ar normatīvajos aktos paredzētā kārtībā pieņemtu tiesību normu; 4) vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats¹⁰

[7] Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākkārtīgi ir atzinusi, ka sievietes un vīrieši, kas ir ieslodzītie atrodas salīdzināmos apstākļos. 2017.gada 24.janvāra spriedumā lietā Khamtokhu un Aksenchik pret Krieviju tiesa atzina¹¹, ka analogā situācijā atrodas visas personas, kuras izdarījušas vienādus vai salīdzināmus noziedzīgus nodarījumus. Arī 2019.gada 24.jūnija spriedumā lietā Ēcis pret Latviju tiesa norādīja, ka ir uzskatāms, ka pieteicējs ir analogiskā situācijā, salīdzinot ar ieslodzītajām sievietēm, kas notiesātas par tādiem pašiem vai pielīdzināmiem nodarījumiem¹². 2017.gada 3.oktobra spriedumā lietā Alexandru Enache pret Rumāniju tiesa atzina¹³, ka vispārīgi pieteicējs (vīrietis), atrodas salīdzināmā situācijā ar ieslodzītajām personām – sievietēm. Šajā lietā tiesa vērtēja, vai apstākļi, ka vienīgi sievietēm ir tiesības lūgt sprieduma izpildes atlikšanu krimināllietā, ja tām ir bērns līdz 1 gada vecumam, veido Konvencijas 8., 14.panta pārkāpumu. Arī Satversmes tiesa ir secinājusi, ka vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodas vīrieši un sievietes, kas būdami pilngadīgi, izdarījuši smagu vai sevišķi smagu noziegumu, notiesāti ar brīvības atņemšanu un izcieš sodu. Definējot salīdzināmās personu grupas, vērā ņemams arī tas, ka vienādos un salīdzināmos apstākļos ar minētajām personām nav tās sievietes, kuras ir grūtnieces vai baro bērnu ar krūti.¹⁴ Tādējādi, ņemot vērā iepriekš minēto, ja nav konstatēti papildu apstākļi (piemēram, grūtniecība), personas kuras ir izdarījušas vienāda smaguma vai veida noziedzīgus nodarījumus neatkarīgi no to dzimuma, atrodas salīdzināmos apstākļos. Konkrētajā situācijā būtiski ir tas, ka soda izciešanas režīms ietekmē tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību, proti, iespēju saņemt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādi sakarā ar tuvinieka nāvi, un šis aspekts ir vienlīdz svarīgs visām notiesātajām personām. Līdz ar to, uzskatāms, ka arī konkrētajā lietā vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodas pilngadīgas sievietes un pilngadīgi vīrieši, kuri(-as) notiesāti(-as) ar brīvības atņemšanas sodu par smaga vai sevišķi smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

[8] Atbilstoši LSIK 50.⁴panta ceturtajā daļā noteiktajam, slēgtā cietumā notiesātie brīvības atņemšanas sodu izcieš trīs režīma pakāpēs (zemākajā, vidējā, augstākajā). Katrā no šīm pakāpēm ir atšķirīga tiesību un ierobežojumu apjoms, kas ļoti būtiski skar notiesāto tiesības uz privāto dzīvi. Notiesātie uzsāk soda izciešanu režīma zemākajā pakāpē. Šajā pakāpē pēc ievietošanas cietumā jāizcieš ne mazāk kā viena ceturtdaļa no soda. Ja pirmstiesas apcietinājumā un soda izpildes vietā ir izciesta viena ceturtdaļa no soda, kā arī piepildoties citiem ar uzvedību saistītiem kritērijiem, viņš var ar izvērtēšanas komisijas lēmumu tikt pārvietots uz soda izciešanas režīma vidējo pakāpi. Arī šajā pakāpē ir izciešama ne mazāk kā viena ceturtdaļa no piesprietā brīvības atņemšanas soda, savukārt, atlikusī daļa soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē. Ja pirmstiesas apcietinājumā un soda izpildes vietā ir izciesta puse no piesprietā soda, notiesāto ar izvērtēšanas komisijas lēmumu var pārvietot uz daļēji slēgto cietumu vai likumā noteiktajā kārtībā pirms termiņa atbrīvot (LSIK 50.⁴panta ceturta daļa). Savukārt,

¹⁰ Satversmes tiesas 2019.gada 7.novembra spriedums lietā Nr.2018-25-01, 18.p.

¹¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017.gada 24.janvāra spriedums lietā "Khamtokhu un Aksenchik pret Krieviju", Nr.60367/08, 961/11, 67.,68.p.

¹² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2019.gada 24.jūnija spriedums lietā "Ēcis pret Latviju", Nr.12879/09, 81.p.

¹³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017.gada 3.oktobra spriedums lietā "Alexandru Enache pret Rumāniju", Nr.16986/12, 68,69.p.

¹⁴Satversmes tiesas 2019.gada 7.novembra spriedums lietā Nr.2018-25-01, 19.p.

sievietes, kā secināts iepriekš, par tādā paša smaguma noziedzīga nodarījuma izdarīšanu uzsāk soda izciešanu daļēji slēgtajā cietumā, kur ne mazāk kā viena ceturtdaļa no piesprietā soda ir jāizcieš soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē. Ne mazāk kā viena ceturtdaļa ir jāizcieš soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē. No soda izciešanas režīma augstākās pakāpes ar izvērtēšanas komisijas lēmumu var pārvietot uz atklāto cietumu, vai atbrīvot nosacīti pirms termiņa likumā noteiktajā kārtībā (LSIK 50.⁵ panta trešā, piektā daļa). Ņemot vērā iepriekš minēto, viennozīmīgi ir secināms, ka vīriešiem, kas notiesāti par smagiem un sevišķi smagiem noziegumiem, salīdzinot ar sievietēm, kas notiesātas par tāda paša smaguma noziegumu izdarīšanu, soda progresīvās izpildes ietvaros ir nesalīdzināmi ilgāks laiks, kas jāizcieš no piemērotā soda, pirms rodas iespēja pretendēt uz daļēji slēgta cietuma soda izciešanas režīma augstāko pakāpi. Proti, vīriešiem ir jāizcieš vismaz puse no soda, pie nosacījuma, ka ar izvērtēšanas komisijas lēmumu viņš tiek pārvietots uz daļēji slēgto cietumu, savukārt, sievietēm jāizcieš viena ceturtdaļa no piemērotā brīvības atņemšanas soda, lai rastos tiesības lūgt brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādi sakarā ar tuvinieka nāvi. No apstrīdētās normas izriet, ka pie vienādiem un salīdzināmiem apstākļiem pret sieviešu un vīriešu dzimuma notiesātajiem tiek pieļauta atšķirīga attieksme. Atšķirīgā attieksme ir pamatota ar dzimuma kritēriju.

[9]Izvērtējot, vai šī atšķirīgā attieksme ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu, jāpārbauda, vai likums: 1)pieņemts, ievērojot normatīvajos aktos paredzēto kārtību; 2)izsludināts un publiski pieejams atbilstoši normatīvo aktu prasībām; 3)pietiekami skaidri formulēts, lai persona varētu izprast no tā izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tā piemērošanas sekas.¹⁵

Apstrīdētā norma LSIK tika ietverta ar 2012.gada 13.decembrī pieņemto likumu "Grozījumi Latvijas Soduzpildes kodeksā". Likumprojekts tika izskatīts Saeimā trijos lasījumos. 2012.gada 28.decembrī grozījumi tika izsludināti oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis", stājās spēkā 2013.gada 11.janvārī. Kopš spēkā stāšanās brīža tā nav grozīta. Tā ir pieņemta, ievērojot normatīvajos aktos paredzēto procedūru un kārtību, tāpat arī izsludināta un publiski pieejama atbilstoši normatīvo aktu prasībām. Uzskatu, ka apstrīdētā norma ir pietiekami skaidri formulēta, lai būtu saprotamas personai no tās izrietošo tiesību un pienākumu saturs un normas piemērošanas sekas.

[10] Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka neviena atšķirīga attieksme nenozīmē Konvencijas 14.panta pārkāpumu. Atšķirīga attieksme ir diskriminējoša, ja tai nav objektīva un saprātīga attaisnojuma, citiem vārdiem, ja tai nav leģitīma mērķa vai ja starp izmantotajiem līdzekļiem un vēlamo mērķi nav samērīgas proporcionalitātes attiecības.¹⁶ Ņemot vērā to, ka konkrētās lietas ietvaros dzimums ir kritērijs, pamatojoties uz kuru brīvības atņemšanas soda izpildes process vīriešiem un sievietēm ir atšķirīgs un līdz ar to ir atšķirīgi arī no tā izrietošie tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi ierobežojumi, ir būtiski atzīmēt starptautisko dokumentu izvirzītās prasības un īpatnības, kas jāņem vērā izpildot brīvības atņemšanas sodu sievietēm. Tā Eiropas Cietumu noteikumi uzsver, ka cietuma administrācijai, pieņemot lēmumus, kas jebkādā veidā ietekmē sieviešu atrašanos apcietinājumā, pievērš uzmanību viņu vajadzībām, proti, fiziskajām, profesionālajām, sociālajām un psiholoģiskajām. Tāpat ir atzīmēts, ka ir pieliekamas īpašas pūles, lai nodrošinātu īpašus pakalpojumus tām ieslodzītajām, kuras ir cietušas no fiziskas,

¹⁵ Skat.piem. Satversmes tiesas 2018.gada 11.oktobra spriedums lietā Nr.2017-30-01, 13.p.

¹⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2019.gada 24.jūnija spriedums lietā "Ēcis pret Latviju", Nr.12879/09, 82.p.

psiholoģiskas vai seksuālas vardarbības. Ieslodzītajām atļauj dzemdēt ārpus cietuma; taču gadījumos, ja bērns piedzimst cietumā, cietuma administrācija sniedz vajadzīgo atbalstu un nodrošina visu, kas nepieciešams. Eiropas Cietumu noteikumi tāpat atzīmē, ka sievietes un vīrieši ir nošķirami, un ir jāpievērš īpaša uzmanība, lai tiktu apmierinātas sieviešu higiēnas vajadzības. Attiecībā uz režīma prasībām, disciplinārajām procedūrām, izglītību, aprūpi, veselības aprūpi, sievietes netiek īpaši izdalītas. Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2003)23 dalībvalstīm par cietuma administrācijas izturēšanos pret uz mūžu ieslodzītajiem un ilgtermiņa ieslodzītajiem 30.punkts nosaka, ka tā kā ir ļoti maz sieviešu, kuras izcieš ilgtermiņa vai mūža ieslodzījumu, viņu soda izpildes pasākumu plānošana ir jāveic ļoti rūpīgi, lai tiktu ievērotas viņu īpašās vajadzības. b) jāpieliek īpašas pūles, lai ieslodzītās sievietes netiktu sociāli izolētas un pēc iespējas vairāk iekļautos pārējo sieviešu sabiedrībā; saņemtu īpašu palīdzību, ja pret viņām ir izdarīta fiziska, emocionāla vai seksuāla vardarbība. c) Mātēm, kas izcieš mūža vai ilgtermiņa ieslodzījumu, nedrīkst aizliegt tikt ar viņu mazajiem bērniem, pamatojoties tikai uz noteikto sodu. Ja mazie bērni paliek kopā ar savu māti, tad cietuma administrācijai jānodrošina attiecīgi apstākļi.

Eiropas Padomes komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – turpmāk CPT) savos standartos ir īpaši uzsvērusi, ka sievietēm jābūt izmitinātām telpās, kas atrodas atsevišķi no vīriešiem, jānodrošina vienlīdzīgas iespējas iesaistīties dažādās pilnvērtīgās nodarbēs. CPT delegācijas pārāk bieži saskaras ar to, ka ieslodzītajām sievietēm tiek piedāvātas nodarbības, ko uzskata par sievietēm “piemērotām” (piemēram, šūšana vai rokdarbi), turpretī ieslodzītajiem vīriešiem tiek piedāvāta daudz profesionālākas ievirzes apmācība. CPT uzskata, ka šāda diskriminējoša pieeja var tikai pastiprināt novecojošus stereotipus par sieviešu sociālo nozīmi¹⁷. Tāpat CPT ir īpaši uzsvērusi, ka ieslodzītās grūtnieces ir nodrošināmas ar īpašu uzturu, dzemdībām slimnīcās ārpus brīvības atņemšanas iestādēm. Daudzas sievietes, kas atrodas ieslodzījumā, ir vienīgās bērnu vai citu tādu personu aprūpētājas, kuru labklājība var ciest šo sieviešu ieslodzījuma dēļ. Komiteja ir vērsusi uzmanību uz vairākiem higiēnas un veselības aprūpes jautājumiem, kuru dēļ ieslodzīto sieviešu vajadzības ievērojami atšķiras no vīriešu vajadzībām. Īpaši svarīga ir brīva piekļuve sanitārajiem mezgliem un mazgāšanās telpām, droša izlietoto higiēnas izstrādājumu likvidēšanas kārtība, kā arī higiēnas izstrādājumu, piemēram, higiēnisko pakešu un tamponu, pieejamība. (..) veselības aprūpi nodrošina sieviešu veselības jautājumos, tostarp ginekoloģijā, īpaši apmācīti medicīnas speciālisti un medmāsas. Turklāt ieslodzītajām sievietēm jābūt pieejamiem tādiem pašiem profilaktiskajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, kādi ir ārpus brīvības atņemšanas iestādes, piemēram, krūts un dzemdes kakla vēža profilaktiskās pārbaudes.¹⁸ Satversmes tiesa ir atzinusi, ka sievietes ir uzskatāmas par īpaši aizsargājamu ieslodzīto grupu un viņām ir specifiskas vajadzības, par kuru apmierināšanu valstij īpaši jā rūpējas, organizējot brīvības atņemšanas soda izpildi.¹⁹

Tomēr iespēja saņemt atļauju no cietuma administrācijas īslaicīgi atstāt ieslodzījuma vietu sakarā ar tuvinieka zaudējumu, nav saistāma ar sieviešu īpašo aizsardzību un viņu specifisko vajadzību nodrošināšanu. Nešaubīgi, ka šādas atļaujas došana būtiski skar Latvijas Republikas Satversmes 96.pantā noteiktā tiesības uz privātās

¹⁷ Eiropas Padomes komiteja Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai standarti. Ieslodzītās sievietes. Izvilks no Desmitā vispārējā ziņojuma. Pieejams: <https://rm.coe.int/16806cd375>

¹⁸ Turpat

¹⁹ Satversmes tiesas 2019.gada 7.novembra spriedums lietā Nr.2018-25-01, 23.2.p.

un ģimenes dzīvi. Arī ECT lietā Ēcis pret Latviju²⁰, ir norādījusi, ka ņemot vērā un neatspēkojot iespēju, ka zināmas atšķirības attieksmē pret ieslodzītajiem vīriešiem un sievietēm var būt pamatotas, nav uzskatāms, ka vispārējs aizliegums vīriešiem atstāt cietumu, pat, lai apmeklētu ģimenes locekļa bēres, sekmētu mērķi nodrošināt, ka tiek ņemtas vērā ieslodzīto sieviešu īpašās vajadzības.

Notiesātajiem, kas izcieš sodu slēgtajā cietumā, tāpat arī daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas zemākajā pakāpē, likumā nav paredzēta iespēja uz “izvērtēšanas procedūru”. Konvencijas 8.pants negarantē ieslodzītajai personai beznosacījuma tiesības īslaicīgi atstāt ieslodzījuma vietu, lai piedalītos radnieka bērēs, tomēr valsts varas iestādes tiek aicinātas izvērtēt katru šādu lūgumu pēc būtības²¹. Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākkārtīgi ir konstatējusi 8.panta pārkāpumu, ja varas iestādes nebija veikušas līdzsvarojošus pasākumus starp konkurējošām interesēm vai arī atteikuma pamatā ir bijis tikai apstākļi, ka vietējie likumi šādas tiesības neparedz²². Iztrūkstot normatīvajos aktos paredzētai iespējai veikt katrā individuālā gadījumā izvērtējumu par notiesātās personas lūgumu atļaut apmeklēt tuvinieka bērēs, netiek veikta sabiedrības un konkrētā indivīda interešu sabalansēšana, tādējādi tiesībsarga ieskatā automātisks aizliegums personām, kuras atrodas slēgtā tipa cietumā, tāpat arī daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē, apmeklēt tuvinieku bērēs ir uzskatāms par nesamērīgu. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, vērtējot dažādus tiesību ierobežojumus, nereti ir atzīts, ka automātisks aizliegums, kurā netiek pieļauts nekāds individuāls izvērtējums un kas ierobežo svarīgas Konvencijā noteiktas tiesības, ja ir iespējamas citas alternatīvas, nav uzskatāms par attaisnojamo²³. Kā jau iepriekš minēts, notiesātajiem slēgtajā cietumā ir izciešama ievērojama daļa no brīvības atņemšanas soda pirms rodas iespēja soda progresīvas izpildes ietvaros tikt pārvietotam uz daļēji slēgtā cietuma augstāko pakāpi. Šajā sakarā CPT pēc vizītēm Latvijas ieslodzījuma vietās, ir paudusi bažas par pastāvošās progresīvās soda izpildes sistēmu Latvijas cietumos, norādot, ka visi (pieaugušie) ieslodzītie, kas tiek turēti slēgtā tipa cietumos, izcieš sodu trīs secīgos režīma līmeņos: likums nosaka, ka šādi ieslodzītie izcieš vismaz ceturto daļu tiem piespiestā soda režīma zemākajā pakāpē (un priekšzīmīgi uzvedas), lai kvalificētos vidējai pakāpei, kam seko augstākā pakāpe, kas abas ietver atvērtu durvju režīmu attiecīgajās uzturēšanās telpās dienas laikā. CPT pēc 2016.gada 12.-22.aprīļa vizītes atkārtoti atzīmēja, ka, lai arī tā ir tiesas kompetence noteikt atbilstošu soda ilgumu par konkrētu pārkāpumu, cietuma amatpersonām jābūt atbildīgām par drošības un režīma prasību noteikšanu, balstoties profesionāli saskaņotos kritērijos un individuālā ieslodzīto novērtējumā. Šādā skatījumā ir grūti attaisnot prasību visiem ieslodzītajiem izciest noteiktu minimālo ieslodzījuma soda daļu konkrētā režīma pakāpē. Komitejas skatījumā viena režīma pārejai citā jābalsta ieslodzītās personas attieksmē, uzvedībā, dalībā aktivitātēs (izglītības, arodapmācības vai nodarbinātības) un, kopumā, iepriekš pamatoti izstrādāta soda izciešanas plānā noteikto mērķu sasniegšanā. Šādā nolūkā būtu veicams regulārs individuāls izvērtējums.²⁴

Tiesībsarga ieskatā no apstrīdētās norma izrietošais ierobežojums, paredzot iespēju tikai atsevišķai notiesāto personu grupai lūgt iespēju īslaicīgi atstāt ieslodzījuma vietu, lai apmeklētu tuvinieka bērēs ir uzskatāms par nesamērīgu un sabiedriskās drošības

²⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2019.gada 24.jūnija spriedums lietā “Ēcis pret Latviju”, Nr.12879/09, 93.p.

²¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012.gada 28.februāra spriedums lietā “Giszczak pret Poliju”, Nr.40195/08, 36.p.

²² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012.gada 12.aprīļa spriedums lietā “Feldmans pret Ukrainu”, Nr.42921/09, 35.p.

²³ Skat.piem. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005.gada 6.oktobra spriedumu lietā “Hirst v. The United Kingdom” (No.2), Nr.74025/01, 82.p.

²⁴ Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas Komitejas Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) vizīti Latvijā 2016.gada 12.-22.aprīlim; pieejams <https://rm.coe.int/pdf/168072ce52>

apdraudējuma novēršana ir sasniedzama ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, proti, veicot katras situācijas un attiecīgi notiesātā individuālu izvērtējumu, bet ne automātiski izslēdzot konkrētu notiesāto grupu. **Līdz ar to, apstrīdētā norma nav atbilstoša Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam. Tāpat arī, liedzot notiesātajam lūgt atļauju atstāt ieslodzījuma vietu tuvinieka bērnu apmeklēšanai, pamatojot to ar soda izciešanas režīmu, kurā viņš atrodas sava dzimuma dēļ, nav objektīva un saprātīga pamata, līdz ar to ir uzskatāms, ka šāda attieksme ir diskriminējoša un tiek pārkāpts Latvijas Republikas Satversmes 91.panta otrajā teikumā noteiktais diskriminācijas aizliegums, pamatojoties uz notiesātā dzimumu.**

Saeima atbildes rakstā Satversmes tiesai ir norādījusi, ka ir izstrādāti priekšlikumi grozījumiem LSIK un Apcietinājumā turēšanas kārtības likumā, lai ar brīvības atņemšanu notiesātajiem un apcietinātajiem dotu iespēju atvadīties no mirušā tuvinieka, vienlaikus lūdzot izbeigt lietvedību šajā lietā.

Ierosinājumi paredz papildināt LSIK ar 49.⁴ pantu, nosakot, ka notiesātais ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam var lūgt atļauju atvadīties no mirušā radnieka brīvības atņemšanas iestādes teritorijā un brīvības atņemšanas iestādes pārstāvja klātbūtnē (vizuālas kontroles apstākļos). Iesniegumā notiesātais norāda vēlamu atvadīšanās datumu un laiku, kā arī tam pievieno radnieka miršanas apliecības kopiju un radniecību apliecinājošu dokumentu kopijas. Minētās tiesības attiektos uz gadījumiem, kad miris notiesātā vecāks, bērns, adoptētājs, brālis, māsa, vectēvs, vecmāte, mazbērns vai laulātais. Ir paredzēts šādu regulējumu ietvert arī attiecībā uz apcietinājumā esošām personām, proti, Apcietinājumā turēšanas kārtības likumā. Vienlaikus Saeima ir akcentējusi, ka apstrīdēta norma negarantē notiesātajam tiesības saņemt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādi, lai apmeklētu tuva radnieka bēres. Atļaujas došana ir jāvērtē atbilstoši LSIK 49.²panta sestajā daļā noteiktajiem kritērijiem.

Izvērtējot Saeimas atbildes rakstā piedāvātos priekšlikumus, atzīmējams turpmākais: visiem ieslodzītajiem (gan apcietinātajiem, gan notiesātajiem) tiks paredzētas tiesības lūgt iespēju atvadīties no mirušā tuvinieka, kas nešaubīgi vērtējams pozitīvi. Tomēr piedāvātie priekšlikumi grozījumiem rada neskaidrības, proti, gadījumā, ja brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks dod atļauju cietuma teritorijā atvadīties no mirušā, uz ko gulsies pienākums nogādāt mirušo personu ieslodzījuma vietā. Ja minētais ir paredzēts, kā ieslodzītā tuvinieku atbildība, bažas rada tas, ka praksē minētā norma varētu pilnvērtīgi nedarboties un nesasniegt mērķi - dot iespēju ieslodzītajam īstenot savas tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi un atvadīties no sava tuvinieka. Iemesli, pirmkārt, finansiālais aspekts – mirušā nogādāšana cietumā ir saistīta ar papildu izdevumiem, kas tuviniekiem ir jānodrošina (papildus bērnu organizēšanai). Otrkārt, emocionālais aspekts – ieslodzītajiem sakarā ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un sekojošo ieslodzījumu varētu būt ar tuviniekiem pasliktinājušās attiecības un viņu vēlme varētu būt nesavienojama ar ieslodzītā vēlēšanos atvadīties no mirušā tuvinieka cietumā. Turklāt, ņemot vērā sabiedrībā pastāvošo negatīvo viedokli par ieslodzījuma vietām, pārējie tuvinieki var uzskatīt šādu darbību (mirušā transportēšanu uz cietumu) par zaimojošu un necienīgu attieksmi pret aizgājēju. Jebkurā gadījumā pati par sevi mirušā nogādāšana uz ieslodzījuma vietu vienmēr būs saistīta ar citas personas gribu un vēlēšanos, mirušā pārējie tuvinieki (iespējams tikpat tuvi) var kategoriski iebilst šādai darbībai. Nevienai personai nav pienākums nogādāt/ vai atļaut nogādāt sava tuvinieka mirstīgās atliekas uz cietumu, lai no viņa varētu atvadīties cits tuvinieks (ieslodzītais).

Tādējādi ieslodzītā iespēja atvadīties no sava tuvinieka būtu atkarīga ne tikai no cietuma administrācijas izvērtējuma, bet arī no pārējiem mirušā tuviniekiem. Šādos gadījumos minētais regulējums neatrisinās situāciju, kad atsevišķai notiesāto grupai nav iespēju prasīt atļauju atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju, lai apmeklētu tuvinieka bēres. Joprojām spēkā paliek apstrīdētā tiesību norma, kas principā, pamatojoties uz soda izciešanas režīmu, izdala notiesātos, kuri var lūgt šādu atļauju, un kuri to nevar, tostarp, kā jau iepriekš minēts, pieļauj atšķirīgu un diskriminējošu attieksmi arī pēc dzimuma. Tiesībsarga ieskatā minētie priekšlikumi būtu atbalstāmi tiktāl, ciktāl tā būtu paredzēta, ka papildu iespēja, gadījumos, kad ieslodzītajam (gan notiesātajam, gan apcietinātajam) tuvinieka nāves gadījumā, vispārējā kārtībā, ņemot vērā individuālu izvērtējumu (uzvedība ieslodzījuma vietā, iespējamais sabiedrības drošības apdraudējums, noziedzīgā nodarījuma raksturs, attālums līdz bēru norises vietai u.tml.), tiek konstatēti apstākļi, kas nepieļauj ieslodzītā iespēju apmeklēt tuvinieka bēres. No Konvencijas 8.panta neizriet beznosacījuma tiesības apmeklēt tuvinieka bēres, tomēr kā Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ir nodibinājusi, valstij ir pienākums izvērtēt katru individuālo atvaļinājuma pieprasījumu pēc būtības. Piedalīties bērēs var atteikt pārliecinošu iemeslu dēļ. Ieslodzītajiem jebkurā gadījumā ir jābūt tiesībām uz "izvērtēšanas procedūru" un šādām tiesībām ir jābūt neatkarīgi no tā, kāda tipa cietumā un/vai soda izciešanas režīmā viņš atrodas. Un šis režīms, tāpat kā dzimums, nevar būt par pamatu, lai izdarītu vispārīgus secinājumus par bīstamību, iespējamu sabiedrības apdraudējumu, iespējamu bēgšanu u.tml. Tiesībsargs jau vairākkārt ir atzīmējis, ka normatīvais regulējums ir pilnveidojams, virzoties uz tādu soda izpildes sistēmu, kurā tiesību apjoms katram notiesātajam tiek paredzēts atbilstoši individuālam apstākļu, kā arī vajadzību, izvērtējumam.

Tiesībsargs

Juris Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu